

tej zemlji z nekim posebnim, izjemnim poudarkom, obdajajoč se pri tem še z nimbom nekega zlaganega mučeništva.

Na to izprijeno, lagodnega in udobnega življenja vajeno inteligenco je meril moj članek.

Fran Albrecht.

Kritika

Juš Kozak: *Celica*. Slovenske poti V. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1932. Strani 108.

„Ali poznate v svetovni literaturi primer, da bi bil pisatelj povest svojih mladih dni nanizal okrog celice, okrog ječe? To je originalno“ — mi je pred nedavnim mimogrede opomnil o pričujoči Kozakovi knjigi L. Adamič. Njegovo vprašanje me je presunilo z nekoliko drzno psihoanalitsko mislijo, ki je takrat nisem izrekel, da je kompozicijski domislek „Celice“ mogel nastati samo v slovenskem življenju današnjih dni in da je tako rekoč simboličen izraz našega splošnega razpoloženja. Toda če ga imenujem simboličnega, ga tako imenujem z majhnim pomislekom, kajti pojem simbola je dandanes zvezan z zavedno in iskano namero, dočim je Kozakov najbrže docela nezaveden, priroden in spontanski, kar ga dela samo še bridkeje resničnega.

Kompozicija „Celice“ je tedaj taka, da pisatelj pripoveduje spomine na bivanje v ljubljanskih sodnih zaporih v začetku svetovne vojne, mednje pa večinoma zelo smiselno in zanimivo vpleta še starejše spomine na mlada leta. Tako razpada tekst na zgodbo jetniškega življenja samega in na mladostne spomine, ki pa niso zasnovani kot široka, lagodna pripoved o vsej širini pisateljeve mladosti, marveč kot živ prerez preko dveh, treh značilnih in ostro zarisanih kompleksov njegove nekdanje duševnosti.

„Celica“ je ogrodje: prihod, sprejem, notranjščina jetnišnice in celice same, hišni red, vnanji potek življenja, potek preiskav in zaslišanj, skrivne zveze s tovariši, kazni, odmevi iz zunanjega sveta, opazovanje jetniškega sveta, lastni psihološki procesi, krize, izbruhi, — vse to pripoveduje in opisuje Kozak naravno, živo, nazorno. Nič nenavadnega ni v vsem tem, nič tragičnega ali napetega in vendar je predstavljeno tako, da je branje tega poročila polno zanimivosti. Ta odlična kvaliteta izvira iz preproste, trezne stvarnosti in dobrega opazovanja in še iz volje in nemajhne sposobnosti, dati stvarjem in osebam dokaj plastičnosti. Kot notranja vrednota se tem vrlinam pridružuje očitvidna in nenavadna odkritost, s katero Kozak govori tudi o skritih in niti ne vedno prav lepih svojih lastnostih, kakor se tudi povsem iskreno izpoveduje o svojem odnošaju do ideje, zaradi katere je bil sojen; kajti ta odnošaj je po njegovih izjavah ves drugačen, kakor bi ga pričakoval naiven bralec in kakor bi mu ga morda hotel pokazati manj vesten pisatelj.

Ta odkritosrčnost se sicer ne trga s tako prvobitno močjo iz človeških globin, kakor se mogočna in skoraj sveta izpoved kakega Cankarja, vendar je tudi v nji mnogo pristne volje, ki stopnjuje živega in bodrega duha Kozakovega stvarnega in svežega pripovedovanja. Opozoriti pa moram na nedostatek, ki ga Kozakovi sodobniki komaj občutimo, ki pa utegne postati sčasoma bolj moteč. To je vprašanje po krivdi, ki je privedla avtorja v zapor, in po vsem pokretu, zaradi katerega je bil sojen. Danes so nam te stvari še znane, a dolgo ne bodo več; pripovedo-

vanje te knjige pa vse do zadnjega poglavja le skopo in ne prav določno omenja neposredno predzgodovino dogodkov.

Izrazita je Kozakova naravna iskrenost v „Celici“ predvsem v tisti plasti pripovedovanja, ki je odvisna od zavedne volje. Kjer pa prehaja iz čisto človeške sfere v območje pisateljske brzdanosti in nagonskega čuta za človeške vrednote, ga instinkt včasih zapusti, da zaide v pretiravanje in povečevanje, ki pa je v „Celici“ dosti redkejša in bolj umerjeno kakor v prejšnjih njegovih spisih. Posebno očitno mesto te vrste se mi zdi poleg zaključka „Vojtre“, katerega ostala povest je zelo krepko novelistično obdelana, zlasti prvi vtis poročil o vojni, še bolj pa sugestija prve noči v temnici, ki se stopnjuje malodane do blaznosti: „zdelo se mi je, da zblaznim“ — zaradi ene noči v temnici.

Zadnja tri poglavja so poglavja spominov, ki se prvič oglasijo ravno v temnici. Toda dočim so oni trije prebliski samo tri smešne zgodbe, predstavljajo zadnja tri poglavja sistematično urejene nize spominov: erotičnega, spoznavnega in recimo političnega. Prvo izmed njih: „Erotične noči“, ki je zelo smotrno uvrščeno tik za Vojtrovo povestjo in tudi zelo spretno pripravljeno, podaja gradivo mladostnega erotičnega izkustva od prvih, še čisto slepih nagonskih vzgibov zgodnjih let preko pubertete do prvih mladeniških ljubezni in je pripovedovano prav tako živahno in zanimivo kakor vsa ostala knjiga. Toda navzlic odkritosti, s katero so te epizode pripovedovane in navzlic taktu, ki je posebno očiten v zaključku poglavja, manjka tem drobem nečesa, kar bi jih strnilo v zaokroženo in smiselno celoto, — to je, manjka jim pronicavega psihološkega pogleda zrelega človeka, ki bi znal v tem gradivu izslediti in pokazati neko globlje nego s samimi dejstvi osvetljeno osebno razvojno linijo te erotike ali neko splošnejšo in globljo zakonitost tega nagona kot takega.

Podobna je stvar tudi s poglavjem „Al beg ni Bog?“, ki je nekoliko slabotneje povezano s celoto. Tudi to je bolj kronološki niz spoznavnih trenutkov kakor pa resnična zgodovina ene same misli ali enotne miselnosti. Tu je odsotnost zrelega kritičnega nadzora nad umstvenim snovanjem mladih let še bolj občutna kakor v čuvstvenem poglavju. In vendar bi se dali iz tega zbezanega, nesamostojnega spoznavnega tavanja dobiti večji zaključki in tehtnejše sodbe ali vsaj obsodbe, kakor pride do njih Kozak. Tu je njegova samoanaliza šibkejša in ohlapnejša kakor v čuvstvenem območju. In če zaključi to spoznavno poglavje z resignacijo: „V tej temni noči... se je naselil vame čudovit mir. Vprašanja o izvoru dobrega in zlega, ki so me mučila od mladosti, so utihnili. Vedel sem, da človek ne bo nikoli doumel, kaj je dobro, ki je klic Stvarjenja, in kaj zlo, ki je upor.“ — je čutiti, da jo govori in izpoveduje v imenu onega mladeniča v zaporu in v imenu svojega sedanjega jaza in da je dokončna. Bralec pa, ki je sledil mladeničevi spoznavni poti, ima občutek, da je ta resignacija prezgodnja in da je ta ignorabimus nekaka utrujenost, ki se je pojavila še pred resničnim delom. Zato vzbuja nezadovoljujoče asocijacije tudi o kritičnosti sedanjega, zrelega avtorja, ki je kot tehtajoča misel vse premalo prisoten v tem poglavju in še marsikje v knjigi.

Kakor spoznavno, tako tudi zadnje politično poglavje ni prav dobro strnjeno s celoto. Je pa spretno izrabljeno za nujno potrebno predzgodovino k „Celici“. Tu so podane uspele karakteristike nekaterih vodilnih organizatorjev dijaškega jugoslovanskega gibanja in nekatera razpoloženja, ki so zelo značilna za poslednje predvojne čase — ona praznost in izgubljenost in slutnja o nesmiselnosti vsega človeškega početja, ki so se v Kozaku še stopnjevala zaradi osebnih kriz. Toda

tudi tu je ta ali ona stvar nekoliko premaknjena in ne čisto verno odtehtana, verno v globljem človeškem smislu. Za primer: čuvstvena spremljava pripovedi o Jenkovi denarni pomoči ljubljanski organizaciji. Ali ni prepatetična, pretežno resna, dasi je taka lahko samo v perspektivi mladeniške razvnetosti. V bistvu je ginljivo mladostna, ne tragična. Zato bi jo bilo treba tudi pripovedovati s takim čuvstvom.

Ta subtilnejša odtehtanost, ki je ravno pri mladostnih spominih še prav posebno redka, je tisto, česar manjka „Celici“ do veličine. Premalo je sproščene odmaknjenosti in mirnega neprizadetega umevanja, ki bi z naravno in trdno kretnjo znalo pojave lastnega življenja postavljati v nezmotljivo pravično in verno luč. Kolikor je tega momenta v Kozakovi knjigi, je premalo samo po sebi umevno, je preveč zavedno in hoteno. To ni kristalna modrost, ki je element klasičnih avtobiografij in ki je osrednji duh, na primer tudi Cankarjevega „Mojega življenja“. Toda dobro in živo pripovedovanje, originalna kompozicija, lahki in vedri duh nekomplisiranih poglavij in resnična volja do odkrite izpovedi so na drugi strani lastnosti, ki opredeljujejo „Celico“ kot Kozakovo najzrelejšo knjigo in kot knjigo resnih pisateljskih kvalitet.

J. Vidmar.

Bratko Kreft, Celjski grofje. Drama iz življenja srednjeveških fevdalcev, katerim so tlačanili naši predniki. Slovenske poti VI. Tiskovna Zadruga v Ljubljani 1932.

I.

Literarnih del, ki črpajo svojo snov in motive iz zgodovine, dostikrat ni mogoče ocenjevati po metodah historične kritike. Njihova vrednost je drugod in ne v historični zanesljivosti ali vsaj verjetnosti vsebine, ki je avtor ni dosegel in morda tudi ni imel namena doseči. V takih primerih bi bil vsak poskus kontroliranja po podatkih iz arhivov le dokaz pedantizma brez duha. Vse to pa ne more veljati za Kreftovo knjigo. Avtor je izjavil že ob premieri, da se razlikuje od svojih predhodnikov, ki so uporabili isti motiv, v tem, da je v njegovem delu do 90 odstotkov zgodovine; prišel je do novih zgodovinskih rezultatov, njegova drama ima znanstveno in realistično osnovo, znanju daje prednost pred intuicijo (Celjski grofje odpirajo sezono, „Jutro“ 17. sept. 1932). In ko je drama izšla v tisku, ji je avtor dodal obširen historičen uvod, kjer razvija in utemeljuje svoje naziranje. Zato hočem tu povedati svoje mnenje o historični — samo historični — strani Kreftovih tez in njegove drame.

Kreft najprej ugotovi, da ima naše zgodovinarje „po večini nekako značaj fabuliranja in statističnega urada, ki beleži, koliko je bilo bitk, koliko pretendentov, koliko umorov, kdaj so se bitke začele in kdaj končale — od minute do minute natančno —, in na koncu človek ne ve, kam z vso to statistiko“ (str. 5). On hoče postopati drugače in uporabiti metodo dialektičnega materializma. Ključ za razumevanje dobe, v kateri so živeli Celjski grofje, je nasprotje dveh gospodarskih sistemov, dveh socialnih razredov: starega fevdalnega in novega meščanskega. Meščanstvo in zgodnji kapitalizem se začne razvijati od 11. stoletja dalje. Prvi meščani so obrtniki, ki včasih zbeže s kmetij, včasih jim pa dajo njihovi fevdalni gospodarji dovoljenje za naselitev ali jih pa celo sami naselijo. Sprva delajo le za svoje gospodarje, pozneje pa tudi za druge in s tem nastane ločitev med poljedelsko in obrtno produkcijo. „Meščan je reprezentant tiste družbene delitve dela, ki tvori splošno podstavo vsaki blagovni produkciji“ (str. 9). Osnova fevdalnega sistema je zemljiška posest, osnova meščanskega denar. Nastala so protislovja med

obema sistemoma, prišlo je do cele vrste razrednih bojev. V 15. stoletju je „meščanski strah“ strašil že po vsej Evropi (str. 14), novi gospodarski razvoj je rodil renesanso in končno je meščanstvo v francoski revoluciji definitivno porazilo svojega nasprotnika in si rodilo antitezo v proletarijatu.

K bistvu meščanskega sistema spada po avtorju gospodarska svoboda. Ko govori o razvoju mest v srednjem veku, pravi: „Mesta so se širila, njihovo prebivalstvo je naraščalo, novo gospodarstvo je potrebovalo svobodno gibanje množic: svobodo glede kupovanja in prodajanja; svobodo, da se sme vsakdo posvetiti kakršnikoli obrti ali pa stopiti v delo pri kateremkoli delodajalcu“ (str. 14). Z razvojem meščanskega gospodarstva se je vzbudila tudi narodna zavest; to se je zgodilo na Češkem že v srednjem veku v času husitskega gibanja, medtem ko pri nas v 15. stoletju nacionalnega gibanja še nimamo, ker je bil meščanski razred šele v zarodku (str. 17, 24). Meščanstvo se bori tudi že za enakost pred zakonom v imenu prirodnega prava; ko si skuša pravdač pri razpravi proti Veroniki pridobiti simpatije meščanov, postavi proti grofovi pravici, ki je razdelila človeštvo v stanove, človekovo pravico, pred katero so vsi ljudje enaki, ki je nositeljica nove misli in ki bo triumfirala z meščanstvom (str. 92, 97). Vse to ne ugaja grofu Hermanu, ki pravi, da „preveč svobode ni nikoli dobro za ljudi. Postanejo prevzetni!“ (str. 55).

Avtorju je mogoče očitati najprej, da navaja za postanek meščanstva nazarje, ki je danes že davno opuščeno. Predhodniki meščanstva so potujoči trgovci, ki so v dobi pred postankom mest glavni posredovalci blagovne produkcije (ali bolje: produkcije za trg). To so osebno svobodni ljudje najrazličnejše socialne provenience, ki uživajo kot tujci posebno zaščito vladarjev in poseben pravni položaj. Ko dobi trgovina vedno večji pomen, se razvijejo iz njihovih naselbin mesta in iz njihovega prava mestno pravo. Mesta so torej prvotno naselbine trgovcev in ne nekake fevdalne pristave nesvobodnih obrtnikov (H. Pirenne, *Les villes du Moyen âge*, 1927). — Vendar pa je to vprašanje v celotni zasnovi knjige le podrejenega pomena; bolj važno je avtorjevo napačno pojmovanje bistva srednjeveškega meščanstva sploh.

Če bi avtor poznal bolje Marxa in Engelsa, bi vedel, da omenjata že v svojem manifestu socialni sloj, ki mu dajeta ime „die Pfahlbürgerschaft“, „das mittelalterliche Pfahlbürgertum“. Ta izraz je seveda po našem današnjem poznavanju srednjeveškega meščanstva zelo neprimeren (včasih rabita boljši termin „Kleinbürgertum“), ima pa prav realno vsebino. Marx in Engels mislita pri tem na male producente v mestih, ki postajajo žrtev kapitalistične veleprodukcije, katere nositelj je drug socialni razred, „die Bourgeoisie“. Tudi v „Kapital“-u govori Marx o razlikah med cehovsko in med kapitalistično produkcijo; njegovi pojmi kapitala, nadvrednosti itd. veljajo le za drugo, ne pa za prvo in to razlikovanje je sploh osnovne važnosti za ves njegov sistem. Marx torej trdi — in v tem oziru se z njim strinja velika večina raziskovalcev, — da sta „die Bourgeoisie“ in „das Kleinbürgertum“ dva različna socialna razreda, kar je posebno važno poudarjati pri nas, kjer je prevajanje prvega izraza z „meščanstvo“ povzročilo veliko konfuznost v pojmihih.

Če bi avtor študiral bolj natančno gospodarsko zgodovino in prav posebno še Sombarta, ki ga toliko citira, bi mu postali jasni dve dejstvi. Uvidel bi najprej, da je gospodarska osnova srednjeveškega mesta pač produkcija za trg, nikakor pa ne kapitalizem; to dokazuje cehovstvo, gospodarski separatizem posameznih mest, mali obrati in mnogo drugih znakov. Razen tega bi pa spoznal, da je treba v

razvoju kapitalizma samega ločiti dve epohi: dobo zgodnjega kapitalizma, ki sega do 18. stoletja, in dobo visokega kapitalizma, ki jo odpravljajo epohalne tehnične iznajdbe, nastanek gospodarskega liberalizma in francoska revolucija. Zgodnji kapitalizem obstaja sicer kljub vsem oviram kot nekaj izjemnega že v nekaterih najbolj naprednih srednjeveških mestih in se razvija še bolj tekom naslednjih stoletij, ne smemo mu pa pripisovati one ekspanzijske sile, ki jo ima kapitalizem v zadnjem poldrugem stoletju.

Kaj sledi iz vsega tega za naša mesta? Pred tremi leti sem poskušal zbrati v svoji disertaciji podatke za juridični, socialni in gospodarski položaj naših srednjeveških meščanov, kolikor je bilo to mogoče zaradi majhnega števila ohranjenih virov. Če bi Kreft, ki govori tako suvereno o „statističnem uradu“ in o tem, da „naši slavni zgodovinarji do danes niso teh stvari nič raziskali“ (str. 14), upošteval te podatke, bi prišel brez dvoma do prepričanja, da sta naše srednjeveško mesto in moderni liberalni kapitalizem dva različna svetova. Za gospodarsko in socialno strukturo naših tedanjih mest so odločilne važnosti cehovstvo, meščanski separatizem in pa svoboda, ki ločijo in odlikujejo meščanstvo od vseh drugih stanov. Kreft jim pa pripisuje ideje svobode, posebej še gospodarske svobode ter zahtevo po odpravi stanovskih razlik pred zakonom na podlagi človeških pravic in naravnega prava, torej nazore, ki jih pred 18. stoletjem ne zastopajo niti kapitalisti. Kreftu je vse meščanstvo od 11. stoletja dalje en sam socialni razred z vedno istimi težnjami. Tako je mogoče, da pripisuje našim malomeščanom 15. stoletja ideje, za katere trdi njegov vzornik Marx, da jih je ustvarila v 18. stoletju kapitalistična buržuazija zato, da bi z njimi strla vse druge razrede, med njimi tudi malomeščanstvo!

S tem seveda nočem reči, da srednjeveško meščanstvo ni bilo socialen razred in da v tedanji dobi ni bilo konfliktov med razredi. Ugotoviti je mogoče boje med mesti in med mestnimi gospodi, med mesti in med plemstvom, med meščani in med kmeti, v mestih samih med patriciji in med cehi, predvsem pa seveda med zemljiškimi gospodi in kmetijskimi podložniki, kakor pravilno navaja avtor. Pravtako so točne trditve o neznosnih razmerah, ki so vladale v cerkvi. Vendar pa je avtor vse te boje preveč moderniziral; naša mesta so bila v svojih ciljih zelo skromna in tudi v Italiji, kjer so dosegli meščani največje uspehe, nimajo srednjeveška mesta prav nič skupnega z idejami in reformami francoske revolucije. Tudi ni mogoče vseh velikih socialnih kriz poznega srednjega veka razložiti s prodiranjem zgodnjega kapitalizma, ki je bil tudi v najbolj naprednih deželah šele v začetku razvoja.

Argument, da Celje v oni dobi ni bilo malopomembna naselbina, ker je imelo lastno sodišče (str. 34), ne velja, ker je spadalo lastno sodišče k bistvenim znakom vsakega mesta ali trga, tudi Mokronoga ali Vač. Poudarjanje malomeščanskega značaja naših mest ni samo sociološka subtilnost. Kdor bo čital Vrhovčeve naivno-nazorne popise življenja v naših mestih v prejšnjih dobah, se mu bo samo potrdil dvom, ki mu je morda nastal ob Kreftovi drami, da je namreč v naših tedanjih „purgarjih“ težko najti iskro onega duha, ki je vrgel svet iz tečajev.

Kreftov pravdač je na eni strani humanist, ki pozna rimsko pravo in grško filozofijo, skeptik in brezbožnež. Taki ljudje so bili mogoči le v najvišjih družbenih slojih tedanje dobe; bojim se, da bi pri celjskih „purgarjih“ 15. stoletja slabo naletel s svojim opravičevanjem razmerja med Friderikom in Veroniko, češ da je ljubezen nekaj naravnega (str. 89). Na drugi strani pa je pravdač tudi kritik družbe in k tej točki naj dodam tu nekaj opomb. Ne more biti dvoma, da je bilo v tej dobi

v Evropi mnogo herezij in da se v času od 12. do 17. stoletja nekatere med temi herezijami bore tudi proti osnovam obstoječe družbe. Toda ideologija vseh teh herezij je krščanska, njihovi argumenti so svetopisemski. Zato bi bil pravdač zgodovinsko bolj izklesana in verjetna osebnost, če bi avtor napravil iz njega le heretika in ga ne bi popolnoma 'sekulariziral'. Humanistični skeptiki tedanje dobe niso bili nikaki revolucionarji in voditelji množic. Tudi bi ga ne smel spraviti v zvezo s prizadevanji našega meščanstva, ki je moglo doseči svoje skromne cilje tudi brez herezij in mu pravdačevi argumenti o odpravi zasebne lastnine (str. 38 sl.) niso mogli ugajati.

Kreftova koncepcija pravde proti Veroniki je nevzdržna zaradi tega, ker je Veronika plemkinja in zato ni mogla priti niti pred meščansko sodišče niti pred mešani tribunal meščanov in očetov frančiškanov, ki nastopa v drami. Sodstvo je bilo tedaj strogo ločeno po stanovih in mestno sodišče je moglo soditi le meščanom. — Od ostalih ugovorov naj omenim le še *ius primae noctis*. Viri nam potrjujejo, da so zemljiški gospodje in med njimi tudi Celjski mnogokrat ugrabljali svojim podložnikom žene in hčere; toda to se je zgodilo le dejansko, po uzurpaciji, medtem ko *ius primae noctis* kot pravni institut, kot zakonita pravica zemljiških gospodov pri nas ni obstojala. Jasno je, da hočem s tem le ugotoviti dejstva in ne morda zagovarjati fevdalcev ali pa olepšati položaja kmetov, ki je bil kljub temu zadosti težak.

S svojim odklanjanjem nacionalne interpretacije politike Celjskih ima Kreft brez dvoma prav. V kolikor je v oni dobi nacionalizem obstojal, je značil zavest pripadnosti k državi, deželi, mestu ali kaki slični politični formaciji (Prim. M. Kos, Jesu li celjski grofovi bili Jugoslovenci? v „Pravdi“ 6.—9. jan. 1933). Samo v tem smislu je mogoče govoriti o nacionalizmu husitov ali pa tudi nacionalnem (ogrsko-hrvatskem) značaju zrinsko-frankopanske zarote, ne pa v kakem vseslovanskem, jugoslovanskem ali sploh jezikovno-kulturnem smislu. Nacionalizem na podlagi jezika in kulture pa je pred 18. stoletjem le zadeva posameznikov in nima nobenega političnega pomena. — Zato bi pa avtor storil bolje, če ne bi pisal, da sta Ogrska in Hrvatska spadali pod nemško cesarstvo in da je E. Lilek s svojimi „poraznimi dokumenti“ zelo omajal vero v „nacionalno prebujeno zaroto zrinsko-frankopansko“ (str. 27). Od Krefta navedena knjiga ni nič tako poraznega in njen avtor, ki je pisal tudi o celjskih grofih (Jugoslovanska politika celjskih grofov v celjski „Novi dobi“ II, 1920, št. 7—9), je znan predvsem po knjigi, s katero hoče dati za slučaj Anschlusa slovanskim diplomatom 'znanstveno bazo' za zahtevo po aneksiji Avstrije, Štajerske in Koroške („Historische Berechtigung des Tschechoslovakischen Staates auf Revindikation der dem Könige Otakar II. vom deutschen Könige Rudolf von Habsburg auf unrechtmässige Weise entrissenen Alpenländer. Eine politisch-historische Studie von Rgr. Em. Lilek, Celje 1927.). Torej čuden zaveznik v borbi proti našim kraljedvorskim rokopisom!

Avtorju se torej ni posrečilo, da bi nam odkril nove historične perspektive. Svoje delo bi moral zasnovati popolnoma drugače, da bi mu dal vsaj neko historično verjetnost in omogočil kritiko in diskusijo njegovih teoretičnih osnov.¹

Fran Zwitter.

¹ Za avtorjevo metodo je značilen citat na str. 13: „Robert Davidson: Geschichte von Florenz. II. 2. 1896. Str. 27 ff.“ Zakaj pri prepisovanju citata ni vsaj zamenjal nemškega „ff.“ s slovenskim „in sl.“?

Tone Čufar: Februarska noč. Opremil Miko Bambič. Izdala in založila založba „Klas“ v Ljubljani 1932. Strani 88.

Ruski kritik in esejist Bogdanov je napisal v reviji „Russische Korrespondenz“ (Jahrgang I., Band 2, No. 21, August 1920): „Pesnik stoji na stališču nekega določenega razreda: Z njegovimi očmi gleda na svet, misli in občuti tako, kot to ustreza njegovemu razredu in njegovega razreda socialni naravi. Za tvorcem individuum se skriva kot tvorec kolektiv, razred; in pesništvo je del zavesti tega razreda, kolektiva“, in dalje: „V razredni družbi ni možno nobeno pesništvo izven razredov... obstoja pa tudi mešano razredno pesništvo“. Gotovo se s temi izvajanjem ne bodo strinjali vsi literarni teoretiki, vendar pa bodo morali priznati vsaj eno, kar je naglasil že Taine, utemeljitelj sociološke umetnostne kritike, ki je smatral za glavne kolektivne faktorje umetniške tvorbe pleme (la race), okolje (le milieu) in dobo (le moment), da je pisatelj prav tako kakor vsak človek kot družabno bitje član neke določene družabne plasti in kot tak hote ali nehoče vsaj v idejnem smislu njen obraz. S tega stališča hočemo tudi gledati na pričujočo povest, da piscu ne bi bili krivični pri idejni presoji njegovega dela. Vse to pa seveda ne izpremeni dejstva, da mora pisatelj z umetniškimi sredstvi izoblikovati ljudi, družbo in okolico, ki jih prikazuje, in sicer tako, da žive pred našimi duhovnimi očmi v vsej svoji resničnosti in polnosti, kajti pesništvo ni samo prikazovanje življenja v smislu neke ideologije, temveč tudi, kar pravilno poudarja Bogdanov v že citiranem članku „pesništvo je organizacija živih bitij v obliki besede“ in „vsebina umetnosti je vse življenje, brez utesnitev in brez prepovedi.“

Socialno pesništvo, ki se je razvilo zlasti po vojni in to največ pod vplivom novih družabnih in političnih razmer iz sovjetsko-ruske književnosti, tudi pri nas ni novo, saj ima svoja predhodnika že pred vojno v Aškercu in Cankarju. Po vojni pa se je seveda v novih razmerah razvilo še bolj in pričelo dobivati vedno izrazitejši idejni poudarek, vendar pa so izšli vsi naši socialni pisatelji iz meščanstva ali malomeščanstva in šele z Golouhom in Molekom smo dobili prva dva pisatelja iz proletarijata. Poleg njih pa smo začeli srečavati v delavskih, tu pa tam tudi meščanskih časnikih in revijah še druga imena, n. pr. France Kozar, Tone Sajovic, Tone Čufar i. t. d. V vsem tvorstvu teh delavskih pisateljev smo mogli opaziti dvoje, prvič, da so vsi vsaj oblikovno močno pod vplivom naših meščanskih pisateljev in ne vedno najboljših, drugič pa neko tendenčnost, katere pa ne smemo istiti z idejnostjo neke umetnine. Zlasti drugo dejstvo je zakrivilo, da je bilo njihovo delo povečini umetniško slabotno, kajti mesto živih bitij, z dobrimi in slabimi lastnostmi, smo dobili neke papirnate lutke, natrpene z raznimi časnikarskimi političnimi gesli. Priznati pa moramo, da se je teh napak kaj hitro zavedel vsaj del proletarske kritike, pa tudi nekateri pisatelji sami, ki so ustvarili res svojevrstne umetnine iz življenja in čustvovanja delavca (n. pr. nekatere pesmi Franceta Kozarja). To dejstvo nas more samo veseliti, kajti čas je že, da proletariat pri nas zavzame tudi v umetnosti tisto mesto, ki mu gre po pravici in zgodovinski nujnosti.

Pisatelj „Februarske noči“ Tone Čufar je bil do sedaj bolj znan med delavstvom kot pri literarnem občinstvu, dasi je objavil že nekaj spisov v Svobodi, Ameriški Prosveti, eno pesem v Ljubljanskem Zvonu in drugje. Omenimo naj še, da ima v rokopisu tudi tri drame, katere je uprizorilo že več delavskih odrov. „Februarska noč“ pa je prvo njegovo večje delo v javnosti. V njej hoče podati pisatelj nekak prerez jeseniškega revirja, iz katerega je izšel tudi on sam. Uvod

nove založbe „Klas“ jo imenuje realistično reportažo iz revirja. Vsi dogodki se zgodijo v eni noči. Zakaj je bilo to potrebno, iz dela ni razvidno. Mislim, da se je hotel pisatelj s tem samo ogniti tehnični zgradbi, ki je pri povesti nujna, kljub temu pa jo je vendarle obdržal, dasi v skrajno primitivni in okorni obliki, ker je hotel povezati vse nastopajoče osebe v celoto, česar mu v pravi reportaži ne bi bilo treba. Prave vsebine delo nima, kajti ljudje in dogodki so povezani med seboj le za silo. Njihovi odnosi ne izvirajo iz notranje nujnosti, temveč so takšni zato, ker je pisatelj tako hotel. Zato bi tudi ne mogli vsebine na kratko ponoviti, vse preveč je razblinjena, premalo med seboj povezana; razne osebe, ki se pojavljajo in spet izginjajo, bolj ilustrirajo in prikazujejo razne tipe (ne osebe!) iz delavstva v industrijskem revirju, kot podajajo njihovo skupno usodo. Iztrgane so iz celote in zato brez trdnih tal. Pa tudi psihološko se pisatelju njegovi liki niso posrečili. To niso polnokrvni ljudje, temveč bolj ali manj zgolj literarne tvorbe, pa najsi slika pisatelj delavca, uradnika, ravnatelja, moškega ali ženske. Čudim pa se, da se mu, razen na nekaterih prav redkih mestih, niso posrečili popisi dela v tovarni ali obratov samih. Mesto, da bi nam oživel težko delo delavcev ob strojih in plavžih, ga popisuje prav na časnikarsko reportažni način, ki nas pusti docela hladne.

Idejno je hotel pokazati pisatelj potrebo po razredni zavednosti proletariata, vendar pa prav nikjer ne pove, kakšna naj bo ta razredna zavednost, kajti to, da naj se delavstvo organizira v strokovne organizacije, da vidi v svojih predstojnikih same zatiralce in v tovarniškem delu samo muko in trpljenje, je vse premalo. Problemi delavskega gibanja so vse globlji in širši, saj obsegajo celotno življenje od moralnih problemov pa do nove družabne organizacije sveta! Strokovne organizacije, delavske zadruge i. t. d. pa so samo sredstva za doseg cilja. In prav to idejno bornost moramo poleg umetniške nepomembnosti „Februarske noči“ smatrati za največjo napako tega dela, ki je namenjeno predvsem delavstvu.

Pisatelju se torej ni posrečilo niti — da ponovimo zahteve Bogdanova — da bi pokazal revir, kakor ga gleda, misli in občuti razred, iz katerega je izšel, še manj pa kot organizacijo živih bitij. Zato je ta knjiga kot celota negativna, dasi nekatera redka mesta pričajo, da je v Čufarju vendarle nekaj talenta, da skuša biti osebam, ki jih slika, pravičen in da ima dokaj čist jezik, ki ga pa uporablja sila primitivno. Lotil se je pač teksta, ki vsaj za zdaj daleč presega njegove moči in znanje. Upajmo, da ga bodo izkušnje pri tej knjigi dovedle na pravo pot, kjer bo v resnici mogel koristiti delavstvu in obogatiti našo socialno književnost.

Naslovna stran, ki jo je narisal Miko Bambič, je slaba.

Vinko Košak.

Iz naših revij

O krizi slovenskega mišljenja, o naših strankah, o narodnosti in o državi razpravlja v drugi številki letošnjega „Ljubljanskega Zvona“ Anton Lajovic v članku „Kriza nekaterih naših socialnih vrednot“. Socialne vrednote, ki so pri nas v krizi in ki nepravilno hierarhizirane povzročajo krizo slovenskega mišljenja, so stranke, narod in država. Jedro krize današnjega slovenskega mišljenja vidi pisec v „podreditvi narodnostne ideje drugim, dozdevno v kategoriji socialnih vrednot višje stoječim vrednotam“; pod temi dozdevno višje stoječimi vrednotami je po